

Achterstanden wegwerken: de wetenschappelijke aanpak

'Sterke scholen durven te kiezen'

Op 17 februari 2021 presenteerden de ministers Van Engelshoven en Slob het Nationaal Programma Onderwijs om achterstanden als gevolg van de coronacrisis weg te werken. Het programma biedt scholen de gelegenheid zelf maatregelen te kiezen, op basis van hun situatie en leerlingpopulatie. Hoe maak je die keuzes op een passende en onderbouwde wijze? We vroegen het aan Kristin Vanlommel, lector Organiseren van verandering in het onderwijs en Jan van Tartwijk, hoogleraar Onderwijswetenschappen.

Jan van Tartwijk is van huis uit onderwijssocioloog en doet onder andere veel onderzoek naar goede communicatie tussen docent en leerling. "Ik heb er moeite mee dat veel mensen dramatisch doen over het Nederlandse onderwijs: het gaat helemaal mis, het gaat ten onder, enzovoort. Er is best aanleiding om kritisch naar het Nederlandse onderwijs te kijken, zeker naar de leesvaardigheid van Nederlandse leerlingen, maar de PISA-ranglijsten geven vooral aan dat we een relatieve voorsprong verliezen. Ik ben ooit gebeld door een journalist uit Finland met de vraag waarom we het in Nederland zo goed doen. Terwijl wij juist Finland als voorbeeld zien."

DATA

Kijkend naar de achterstanden van leerlingen door de lockdowns van het afgelopen jaar, is het volgens Van Tartwijk vooral zaak om de groepen leerlingen te identificeren die hulp nodig hebben. "Dat zijn met name de leerlingen die erg van school afhankelijk zijn om succesvol te zijn. Er zijn genoeg leerlingen die het afgelopen jaar thuis goed zijn geholpen, die hebben bijna een soort privé-

onderwijs gehad. Dat heeft ouders natuurlijk veel energie gekost, maar ze hebben het wel gedaan. Helaas hebben andere leerlingen de school wél nodig, omdat ze thuis, om welke reden dan ook, die begeleiding niet krijgen." Ook voor Vanlommel is het in kaart brengen van de leerlingen die hulp nodig hebben essentieel. "Docenten werken vaak vanuit een onderbuikgevoel: ze hebben een idee welke leerlingen hulp nodig hebben. Vanuit hun brede expertise hebben docenten ruime ervaringskennis die hen helpt om snel problemen te identificeren. Dat kan natuurlijk kloppen, maar heb je iedereen goed in beeld? Is dat het hele plaatje? Hier schuilt het gevaar van *confirmation bias*: je ziet wat je verwacht te zien en je mist andere belangrijke signalen. Ook over de maatregelen die nodig zijn, hebben docenten vaak snel een mening. Het is de vraag of die mening klopt. Als je in je school op zo'n grote schaal maatregelen gaat nemen, moet je langs twee niveaus werken. Ten eerste leg je je ervaringskennis naast data, zoals bijvoorbeeld toetsgegevens, observaties of gesprekken met leerlingen en ouders om de huidige stand van zaken in kaart te brengen. Vervolgens kijk je waar je naartoe wilt

en waarom je daar nog niet bent. Dán kun je pas op een passende en onderbouwde manier een aanpak kiezen."

DUBBELE LUS

"Scholen krijgen ineens een enorme zak met geld", zegt Van Tartwijk. "Dat is een geweldige kans om er meer uit te halen voor de ontwikkeling van het onderwijs. Vanlommel geeft aan wat er nodig is: een grondige analyse van je situatie en een duidelijk beleid van wat je wilt bereiken. Een klas is als groep amorf, elke leerling heeft specifieke behoeftes en vraagt een bepaalde begeleiding. Je hoort nu dat zomerscholen een oplossing kunnen

'Het is een geweldige kans om hier méér uit te halen voor de ontwikkeling van het onderwijs'

zijn. Is dat ook zo? Niet per se, wat mij betreft. Wat je wilt, is dat kinderen intensief worden begeleid. De vorm waarin, maakt niet zoveel uit. Het gaat erom dat je kijkt naar de individuele leerling. En dat niet alleen jij als docent begrijpt wat de leerling nodig heeft: ook de

‘Het geld moet je niet investeren in tijdelijke oplossingen’

léerling moet snappen wat hij niet snapt. Dan geef je de leerling veel meer verantwoordelijkheid voor zijn leerproces. Vanuit die gedachte moet je dus vooral investeren in je docenten. Je wilt dat zij het repertoire hebben om leerlingen goed te begeleiden.”

“Het geld moet je niet investeren in tijdelijke oplossingen”, vult Vanlommel aan. “Je wilt juist sterkere, professionele docenten die werken in een school met een sterk kwaliteitsbeleid. Je wilt dat je als team kunt bouwen aan goed onderwijs. Dat begint dus, zoals ik al zei, met de analyse van je situatie. Een duidelijke visie op waar je naar toe wilt. Vaak gaan onderwijsveranderingen mis omdat het praktische, kortetermijnoplossingen zijn. Ik noem dat de enkele lus: je gaat bij het benaderen van een kwestie te veel uit van aannames. Daardoor is de oplossing die je kiest, niet ingebed in een duidelijk beleid. Het resultaat: de onderwijsverandering ebt langzaam weg, docenten verliezen hun energie en zijn bij een volgende verandering minder geneigd om mee te werken. Je wilt toe naar de dubbele lus: even stilstaan bij je handelen en je dan afvragen: wat is prioritair voor onze leerlingen, met onze docenten in onze school? Wat je doet op de werkvloer, is dan stevig verankerd in beleid en visie van de school. En het heeft een wetenschappelijke basis.”

DOCENTEN

Ook Van Tartwijk ziet graag dat scholen een systeem maken waarin leraren de sleutel zijn en waarin zij worden ondersteund om langetermijnveranderingen aan te brengen.

“Leraren maken een ontwikkeling door vanaf hun eerste dag op school. In het begin ligt de focus op leren omgaan met de leerlingen als groep: orde houden. Vervolgens leren de leraren – al doende – steeds meer hoe ze goed lesgeven. Zien waar iedere leerling staat en alle leerlingen individueel kunnen begeleiden, komt meestal pas na enige tijd. Het gaat vaak ook niet vanzelf. Dat betekent dat je veel leraren moet helpen om te leren differentiëren.”

Hij vervolgt: “Daar komt bij dat leraren in de loop der jaren ingespeeld raken op een specifieke groep leerlingen. Ze doen het niet automatisch goed voor een andere groep leerlingen. In de Verenigde Staten maakte de beste leraar van een staat, die les gaf op een school in een gegoede buitenwijk, ooit de overstap naar een school in de binnenstad waar veel problemen speelden met criminaliteit en armoede. Daar kwam die leraar totaal niet uit de verf.

De conclusie is dat je als leraar heel goed moet snappen welke groep je voor je hebt en wat die groep nodig heeft. Als je kijkt waardoor goede scholen zo effectief zijn, dan komt dat vaak doordat docenten dezelfde aanpak hebben. Niet omdat dat van buitenaf is voorgeschreven, maar omdat leraren samen de aanpak hebben ontwikkeld die het best bij hun leerlingen past, door veel over onderwijs te praten en door samen uit te proberen en elkaar te helpen.”

“Dat heeft nog een voordeel”, vult Van Tartwijk aan. “Als wetenschappers onderzoeken wij onderwijs en organisatie-

‘De wetenschap kan de inzichten en mechanismen aanbieden. De volgende stap moeten docenten zelf zetten’

‘De valkuil is dat alles relevant lijkt. Daarom heb je een visie nodig’

veranderingen. Ik denk dat het niet goed zou zijn als wij, op basis van ons onderzoek, in praktische zin voorschrijven wat een school zou moeten doen. Je wilt juist dat leraren wetenschappelijke inzichten vinden en die zelf vertalen naar hun praktijk, in samenwerking met collega’s. De wetenschap kan de inzichten en mechanismen aanbieden. De volgende stap moeten docenten zelf zetten.”

FOCUS

Vanlommel benadrukt dat een school niet alles tegelijk kan doen. “Er zullen in het kader van achterstanden veel wensen zijn. Zorg voor een hoofdfocus. Je ziet dat schoolleiders enthousiast en voortvarend oplossingen willen implementeren. De valkuil is dat alles relevant lijkt. Daarom heb je een visie nodig en dan niet – ik zeg het gechargeerd – ‘we zijn een warme school met oog voor de leerling’. Dat geeft geen handvatten. Je wilt een visie die helpt om je onderwijs beter te maken. Daar moet je tijd voor maken. Ik beseft dat dit lastig is, want er zal veel druk van buiten komen, van ouders bijvoorbeeld. Juist dan zijn die visie en de analytische onderbouwing belangrijk: dan kun je uitleggen waarom je het ene wel doet en het andere niet. Dat kenmerkt sterke scholen: die durven keuzes te maken.” “Daar wil ik nog iets aan toevoegen”, zegt Van Tartwijk. “In landen als Finland maar ook in Duitsland is minder voorgeschreven waaraan een school moet voldoen. Dat betekent dat leraren meer ruimte hebben om zelf de beste

aanpak voor hun leerlingen te kiezen. Er is dan bijvoorbeeld meer aandacht voor hogere orde-denkvaardigheden. Je ziet dat onze onderwijsmethoden de lessen vaak helemaal vullen richting examens. Dan is er weinig ruimte voor leraren.”

LEERLINGEN

Lef hebben vindt Vanlommel een belangrijke vaardigheid voor schoolleiders. “Je moet bijvoorbeeld durven een stap achteruit te zetten in het proces. Als je in een proces van verandering en vernieuwing zit, moet je als leidinggevende aanvoelen wanneer dat punt is aangebroken. Wanneer is het moment om de enkele lus door te knippen, te analyseren waar je staat en opnieuw te bepalen waar je prioriteiten liggen? Schoolleiders moeten daarnaast ook leerlingen een stem geven. Zij weten zelf heel goed waar ze behoefte aan hebben. Immers, je vraagt is wat deze superdiverse groep nodig heeft. Dan kom ik weer terug op mijn opmerking over de *confirmation bias*. Beslissingen over leerlingen komen vaak vanuit aannames. Je hebt evidenties nodig om die valkuilen te vermijden, om op een goede manier de vragen boven tafel te krijgen.”

Van Tartwijk beaamt dat schoolleiders en bestuurders ook bij de uitvoering van het Nationaal Programma Onderwijs een belangrijke positie hebben. “Zij kunnen de cultuur bevorderen van analytisch denken, van doordachte keuzes maken. Dat begint met de vragen: hoe staan onze leerlingen ervoor en waar moeten ze naartoe? Om het gat daartussen te vullen, kun je denken aan maatregelen zoals extra begeleiding of gericht werken gedurende zomerscholen. Ik denk dat de boodschap van Vanlommel en mij vooral is: zorg dat maatregelen doordacht zijn en aansluiten bij wat jouw leerlingen nodig hebben. En: geef leraren de lead. Laat hen nadenken over welke aanpak het beste is en vooral ook met elkaar praten. Dan wordt het onderwijs beter.”

KRISTIN VANLOMMELE EN JAN VAN TARTWIJK

Kristin Vanlommel is lector Organiseren van verandering in het onderwijs bij de Hogeschool Utrecht en werkt bij het Kenniscentrum Leren en Innoveren. Zij combineert onderzoek en onderwijs rond thema’s die betrekking hebben op duurzame onderwijsinnovaties en wat onderwijsprofessionals hiervoor nodig hebben. Ook onderzoekt zij de combinatie van data en expertise in de besluitvormingsprocessen van onderwijsprofessionals. Onder welke voorwaarden leiden onderwijsinnovaties bijvoorbeeld tot de beoogde kwaliteitsontwikkeling? Haar expertise gebruikt ze onder meer om (docenten)-teams te ondersteunen bij het organiseren en evalueren van innovaties en leren van verandering. Ze heeft jarenlange ervaring met professionaliseringstrajecten rond datagebruik voor schoolontwikkeling.

Jan van Tartwijk is onder meer directeur van de Graduate School of Teaching (GST), waarbinnen de

lerarenopleidingen van de Universiteit Utrecht worden uitgevoerd. Hij zet zich onder meer in voor het versterken van de samenwerking tussen scholen, hogescholen en universiteiten bij het opleiden van leraren. Hij is tevens hoofd van het departement Educatie en Pedagogiek van de Universiteit Utrecht. In zijn onderzoek en onderwijs richt Van Tartwijk zich onder meer op communicatieprocessen tussen docent en leerlingen in de klas (in het bijzonder in multiculturele klassen), op leren en beoordelen op de werkplek, op de verbanden tussen beoordelen, motivatie en creativiteit, en op de ontwikkeling van expertise van leraren en andere professionals en de bijdrage die opleidingen zoals de lerarenopleiding daaraan kunnen leveren. Recent is hij een onderzoek gestart naar verschillen tussen de binnen- en buitenschoolse leefwereld van leerlingen en de effecten van die verschillen op onder meer onderwijskansen.